

Структура та складові елементи системи фінансово-економічної безпеки банківських установ

Шпильовий Б.В.

викладач кафедри економіки, фінансів, обліку і аудиту
Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет»

Автором розкрито сутність фінансово-економічної безпеки комерційних банків, досліджено сучасні підходи до трактування поняття «система фінансово-економічної безпеки банківських установ», вивчено основні складові системи фінансово-економічної безпеки банківської установи, систематизовано типові способи, інструменти та категорії осіб, які здійснюють злочини у банківській сфері, розглянуто основні принципи, на яких ґрунтується побудова системи фінансово-економічної безпеки банківської установи, запропоновано обов'язкові елементи, які повинна включати в себе система фінансово-економічної безпеки банківської установи, а саме: об'єкти та суб'єкти фінансово-економічної безпеки банку, підсистеми фінансово-економічної безпеки, принципи, механізм управління економічною безпекою банку.

Ключові слова: банківська установа, система економічної безпеки, структура системи економічної безпеки, складові системи економічної безпеки, елементи системи економічної безпеки.

Шпилевой Б.В. СТРУКТУРА И СОСТАВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Автором раскрыта сущность финансово-экономической безопасности коммерческих банков, исследованы современные подходы к трактовке понятия «система финансово-экономической безопасности банковских учреждений», изучены основные составляющие системы финансово-экономической безопасности банковского учреждения, систематизированы типичные способы, инструменты и категории лиц, которые совершают преступления в банковской сфере, рассмотрены основные принципы, на которых основывается построение системы финансово-экономической безопасности банковского учреждения, предложены обязательные элементы, которые должна включать в себя система финансово-экономической безопасности банковского учреждения, а именно: объекты и субъекты финансово-экономической безопасности банка, подсистемы финансово-экономической безопасности, принципы, механизм управления экономической безопасностью банка.

Ключевые слова: банковское учреждение, система экономической безопасности, структура экономической безопасности, составляющие системы экономической безопасности, элементы системы экономической безопасности.

Shpylovyi B.V. THE STRUCTURE AND COMPONENTS OF THE SYSTEM OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF BANKING INSTITUTIONS

The author reveals the essence of financial and economic security of commercial banks, investigated modern approaches to the interpretation of the concept "system of economic and financial security of banking institutions", the basic components of the system of financial and economic safety of a banking institution, the typical systematic methods, tools and categories of persons who commit crimes in the banking sector, the basic principles on which is based the construction of a system of financial and economic security of the banking agencies proposed mandatory elements, which should include a system of financial-economic security of the banking institution, namely: objects and subjects of financial and economic security of the Bank, the financial subsystems of economic security, the principles, the mechanism of management of economic safety of Bank.

Keywords: banking institution, the system of economic security, the structure of the economic security components of the system of economic security components of the system of economic security.

Постановка проблеми. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки обумовлена наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення поставлених цілей. Останнім часом фінансово-економічна безпека викликає все більшу зацікавленість при реалізації принципово нових підходів до управління. При розгляді фінансово-економічної безпеки будь-якої економіч-

ної системи будь-якого рівня необхідно виходити з її здатності протистояти небезпекам і загрозам для досягнення поставлених цілей. А це неможливо без формування відповідної системи фінансово-економічної безпеки.

Слід зазначити, що в умовах глобалізації фінансово-економічна безпека банківських установ стає не лише національною, а й міжнародною проблемою. Для надання допомоги у боротьбі з економічною злочинністю

керівники служб безпеки, що представляють найбільші світові банки і банківські групи, об'єднали зусилля під егідою Міжнародної асоціації з питань безпеки в банківській справі, завдання якої – сприяти обміну інформацією між її членами і надання взаємної допомоги в запобіганні діям, спрямованим проти банків.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Розробці теоретичних і організаційно-методичних підходів до забезпечення безпеки банківських установ присвячені наукові праці таких Барановський О.І., Зубок М.І., Побережний С.М., Пластун О.Л., Болгар Т.М., Белоусова І.А., Кириченко О.А., Мелесик С.В., Іволга А.Б., Онищенко В.О., Онищенко С.В., Мирошниченко В.В. та інші. При цьому Барановський О.І., Зубок М.І., Побережний С.М., Пластун О.Л. та Болгар Т.М. більшу увагу приділяють саме фінансовій безпеці банківських установ вважаючи її основою безпеки банків. Проте недостатньо вивченими залишаються питання формування саме системи економічної безпеки банківських установ.

Мета статті полягає у вивченні підходів до трактування поняття «система економічної безпеки банківських установ» та її структури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпека банків входить до фінансової безпеки країни як особлива частина. Банківська система є найважливішою складовою фінансово-кредитної сфери будь-якої держави. І саме тому рівень фінансової безпеки держави визначає стан банківського сектору.

Фінансові посередники є каталізаторами глобалізації завдяки новітнім сучасним інформаційним технологіям. Інтеграція банківської системи України у світовий фінансовий простір містить погрози фінансовій стійкості банків, які посилюються під дією економічної кризи але, разом з тим, відкриває і нові можливості для розвитку вітчизняного фінансового сектора.

Забезпечення безпеки банківських установ є складною та багатогранною проблемою. Фінансово-економічна безпека банківської системи розглядається в двох аспектах. По-перше, з позиції фінансових наслідків діяльності комерційних банків для економічної безпеки країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з позиції недопущення та відвернення явних і потенційних загроз фінансовому стану банківської системи країни на рівні як центрального банку, так і комерційних банків.

Проблематика банківської безпеки, що постійно зростає, відображає той факт, що

сучасна кредитно-фінансова система зазнає суттєвих якісних зрушень, які відбуваються на фоні все ще не вирішених проблем її функціонування.

Головною метою забезпечення функціонування системи фінансово-економічної безпеки банківських установ можна вважати досягнення максимальної стабільності його функціонування та створення умов для подальшого фінансово-економічного розвитку шляхом попередження внутрішніх і зовнішніх загроз.

В свою чергу забезпечення фінансово-економічної безпеки їх діяльності потребує створення власної системи фінансово-економічної безпеки.

Науковці, які досліджують фінансову безпеку, вказують на те, що дана проблема має два аспекти. З одного боку, необхідно працювати над забезпеченням фінансової безпеки банківської системи в цілому, а з іншого – потрібно також досліджувати питання забезпечення фінансової безпеки окремої банківської установи.

При розкритті сутності фінансово-економічної безпеки комерційних банків, на нашу думку, необхідно врахувати, що вона повинна бути представлена як динамічна характеристика єдиної, цілісної системи [1].

Система фінансово-економічної безпеки банку за С.М. Яременко представляє собою комбінацію елементів (безпеку матеріальних ресурсів, фінансову безпеку, інформаційну безпеку та кадрову безпеку), пов'язаних між собою різносторонніми зв'язками, що спрямовані на захист від загроз та протидію ним по найбільш важливих напрямках діяльності банку. В.В. Сухонос погоджується, що створення системи фінансово-економічної безпеки повинно забезпечити захищеність банку, зокрема його коштів та майна, інформації, різних сфер банківської діяльності від небезпек, загроз та форс-мажорних обставин [2]. Таким чином, С.М. Яременко націлює систему економічної безпеки банку на захист банківської діяльності, тобто на різні види банківських операцій, у той час як В.В. Сухонос основним об'єктом захисту у своєму підході визначає активи банків у різних їх формах.

У свою чергу С.І. Мельник вважає, що система фінансово-економічної безпеки банку – це сукупність об'єктів, суб'єктів і механізму реалізації безпеки, об'єднаних спільною метою та завданнями щодо протидії загрозам, і які забезпечують безпеку банку і досягнення ним цілей бізнесу, а також укріплення позицій

на ринку банківських послуг [3]. Таке визначення, на нашу думку, краще дає пояснення сутності саме поняття системи, віддаючи характеристику економічної безпеки на другий план.

Таким чином, визначивши сутності фінансово-економічної безпеки банку та системи економічної безпеки банківської організації, необхідно виділити суб'єкти та об'єкти, що беруть участь в процесі управління фінансово-економічною безпекою банку [4]. Загалом, під об'єктом розуміється предмет, на який направлено діяльність. Для банку, об'єктом фінансово-економічної безпеки є персонал, фінансові кошти, технології та інформаційні ресурси, тощо, тобто увесь перелік його корпоративних ресурсів.

Зокрема, на різних етапах управлінського процесу об'єктами фінансово-економічної безпеки можуть бути: капітал банку, зобов'язання, портфелі кредитів, цінних паперів, окремі банківські операції, продукти чи напрями діяльності, фінансові потоки клієнтів, ризики, тощо [5]. Суб'єктами, що здійснюють управління фінансово-економічною безпекою комерційного банку є: працівники, менеджери, співробітники служби безпеки (підрозділу економічної безпеки чи відділу, що виконує функції захисту установи від різного роду небезпек та загроз); власники та/або акціонери банку і інші зацікавлені у результатах його діяльності особи. Зовнішніми суб'єктами, що чинять вплив на рівень фінансово-економічної безпеки банківської організації, є саморегулюючі організації, державні органи влади, Національний банк України як регулятор банківської діяльності, органи нагляду та контролю.

Центральне місце у системі економічної безпеки банку належить її фінансовій складовій, яка виражає мету та узагальнює результати його діяльності. Це пояснюється тим, що рівень фінансової безпеки будь-якого банку визначає його можливості забезпечувати інші складові його економічної безпеки. І навпаки, зміни в будь-якій сфері банку в кінцевому результаті відображаються у його фінансовій безпеці.

Для комплексного уявлення будови сучасної системи фінансово-економічної безпеки банківської установи, необхідно визначити її елементи та встановити зв'язки між ними.

І.О. Губарева пропонує досліджувати структуру фінансово-економічної безпеки банку не у розрізі її функціональних складових, а у поєднанні трьох складових оцінки її рівня: підсистеми економічної незалежності,

підсистеми стійкості і стабільності банківської діяльності та підсистеми оцінки здатності до саморозвитку і прогресу [6]. В.В. Сухонос, на відміну від решти вчених, відокремлює економічну безпеку банку від фінансової, інформаційної, кадрової та інших видів безпеки установи [2].

Вважаємо, що система фінансово-економічної безпеки комерційного банку повинна бути представлена як сукупність підсистем, пов'язаних із кредитними, валютними, розрахунковими, інвестиційними операціями, а також операціями, пов'язаними зі збором, обробкою, зберіганням, використанням та попередженням псування, підробки та викрадення інформації як із застосуванням техніко-технологічних ресурсів, так і без них. Особливої уваги заслуговує забезпечення безпеки операцій, що проводяться банками з платіжними документами та формування системи захисту банку та результатів його господарської діяльності від шахрайських та злочинних дій з боку сторонніх осіб та співробітників банку.

Найбільш поширені нині на практиці способи, інструменти та категорії осіб, що здійснюють злочини у банківській сфері:

Розрахункові операції – підробка документів; внесення шахрайських змін у документи; розкрадання документів; неправомірне проникнення в комп'ютерну систему банку та в електронні системи банківських рахунків (розрахунково-платіжні банківські документи (чеки, векселі, тратти); пластикові картки; комп'ютерні віруси; помилкові комп'ютерні команди – може бути здійснено як співробітниками банку так і особами, які не є співробітниками банку.

Депозитні операції – неправомірне проникнення в комп'ютерну систему банку та підробка документів (депозитні сертифікати, комп'ютерні віруси, помилкові комп'ютерні команди) – може бути здійснено в основному співробітниками банку.

Кредитні операції – незаконне одержання кредиту, невиклата відсотків за кредитом, навмисне неповернення кредиту (надання позичальником підроблених документів про кредитоспроможність або документів, що містять недостовірні дані; фальсифікація надання застави під кредит; навмисне банкрутство) – може бути здійснено особами які не є співробітниками банку або співробітниками банку у змові з третіми особами.

Пріоритетну роль у системі фінансово-економічної безпеки банку відіграє кредитна безпека або безпека кредитних операцій.

М.І. Зубок зазначає, що у всій сукупності банківських операцій чи не найголовніше місце посідають кредитні операції, оскільки понад 70% своїх доходів банки отримують саме від них. Разом з тим, якраз на тлі кредитної діяльності банки несуть особливо великі збитки, а в деяких випадках кредитна діяльність банків і зовсім стає фатальною для них [13].

Таким чином, не виникає жодного сумніву у тому, що безпеку кредитних операцій необхідно виокремити у самостійну підсистему економічної безпеки банку. Н.А. Мостовенко вважає, що системою управління безпекою кредитних операцій банків має бути охоплена також і безпека його клієнтів, як споживачів кредитних банківських послуг. Науковець зазначає, що більшість дослідників розглядають безпеку кредитних операцій лише як захищеність інтересів банківської установи, і пропонують окремі заходи захисту кредитної діяльності банків, хоча управління безпекою кредитних операцій банку має включати комплекс заходів із відстеження джерел загроз кредитних операцій усіх суб'єктів кредитних відносин (учасників кредитної угоди) та запобігання їх негативного впливу [8].

Нині не існує визначення безпеки валютних операцій банку, але під валютною безпекою комерційних банків на разі розуміють оптимальне співвідношення вимог (заявок) і зобов'язань комерційного банку в іноземній валюті (між величиною зобов'язань за проданою валютою і обсягом вимог, між обсягом вимог за купленою валютою і обсягом зобов'язань).

Забезпечення безпеки проведення касових операцій здійснюється двома способами: особливим обладнанням приміщень банків, де проводяться такі операції, і робочих місць працівників, які виконують такі операції, а також особливою поведінкою працівників під час проведення ними касової роботи. Заходи безпеки банків під час інвестиційних операцій насамперед спрямовуються на перевірку достовірності договорів і відповідності стану емітентів пред'явленим умовам. Проте, чітких наукових визначень понять «безпека інвестиційних операцій», «безпека касових операцій», «безпека валютних операцій» у ході аналізу наукових праць, присвячених проблемам економічної та фінансової безпеки комерційних банків нами знайдено не було, тому у виявленні їх економічної сутності, у першу чергу полягає перспектива подальших досліджень у царині побудови сучасної системи економічної безпеки комерційного банку.

Однією із домінантних складових фінансово-економічної безпеки банку, що має вплив процеси здійснення усіх без винятку банківських операцій, більшість сучасних науковців називають інформаційну безпеку. Чітке та лаконічне визначення, на нашу думку, дають інформаційній безпеці банку М.П. Стрельбицький та В.К. Гіжевський, характеризуючи її як формування інформаційних ресурсів банку та організацію гарантованого їх захисту [9, с. 45].

Сучасні підходи до формування системи фінансово-економічної безпеки банківських установ включають і принципи побудови механізму забезпечення банківської безпеки у економічному її прояві. Як зазначає С.І. Мельник, система фінансово-економічної безпеки банку повинна ґрунтуватись на принципах системності, своєчасності, правомірності, безперервності, економічності, плановості, взаємодії, компетентності, поєднання гласності та конфіденційності [3]. Такі ж принципи науковці покладають у в основу економічної безпеки решти підприємницьких структур [10].

Схожий перелік принципів побудови системи фінансово-економічної безпеки наводить В.В. Сухонос, а саме:

1. Пріоритет заходів запобігання (своєчасність) – раннє виявлення загроз та запобігання їх шкідливому впливу.
2. Безперервність – постійна дія системи.
3. Законність – робота повинна здійснюватися на основі діючого законодавства.
4. Плановість – діяльність по забезпеченню безпеки організовується на основі єдиного задуму, викладеного в комплексній програмі та конкретних планах по окремих напрямках безпеки.
5. Оптимальність – досягнення максимальної функціональної ефективності (віддачі) фінансової системи економічної безпеки за більш-менш фіксованих витрат виділених для неї ресурсів.
6. Взаємодія – погодженість в діяльності всіх учасників системи, включаючи тісні ділові контакти й узгодження дій із зовнішніми організаціями, які забезпечують безпеку підприємств.
7. Поєднання гласності та конфіденційності – з одного боку система основних заходів безпеки повинна бути відома всім працівникам підприємства, а з другого – цілий ряд способів, сил, засобів, методів забезпечення безпеки повинні бути законспіровані та відомі дуже вузькому колу фахівців.
8. Компетентність – професіоналізм всіх учасників системи.

Зазначені принципи, як стверджує дослідник, є концептуальними ідеями, основоположними засадами, на яких має будуватися система фінансово-економічної безпеки банку та її нормативно-правове забезпечення [2]. О.М. Штаєр, зважаючи на розбіжність у поглядах науковців на перелік принципів формування системи фінансово-економічної безпеки, пропонує розбити всіх їх на три рівні:

– рівень формування – законність, самостійність і відповідальність, компетентність, координація і взаємодія, конфіденційність, комплексність, ешелонування, принципи рівнозначності, превентивних і реактивних заходів;

– рівень функціонування – економічна доцільність, безперервність, цілеспрямованість, диференційованість, об'єктивність, міждисциплінарний підхід, контроль;

– рівень саморозвитку – адаптація, інтегрованість, постійний розвиток, моделювання сценаріїв, варіантність, рефлексія [11].

Таким чином, механізмом фінансово-економічної безпеки банку є послідовність етапів і комплекс способів взаємодії між об'єктами та суб'єктами економічної безпеки задля досягнення організацією економічно безпечного стану та підтримання його на належному рівні у перспективі, що будується та діє на основі чітко визначено переліку принципів.

Системність фінансово-економічної безпеки банку має забезпечуватися через певну впорядкованість заходів безпеки, формування відповідного алгоритму їх застосування, базуватися на єдиних технологіях забезпечення безпеки та централізованому управлінні ними. У свою чергу, комплексний підхід в економічній безпеці банку реалізується через застосування заходів фінансового-правового, інформаційного, соціально-психологічного, технічного та іншого характеру, а також використання можливостей усіх структур банку [12, с. 258-259].

С.І. Мельник вважає метою створення та функціонування системи фінансово-економічної безпеки банку своєчасне виявлення і протидію внутрішнім і зовнішнім небезпекам та загрозам, забезпечення захисту банку і досягнення ним поставлених цілей бізнесу. Для реалізації поставленої мети дослідниця пропонує розв'язати цілий комплекс завдань, найважливішими з яких є: попередження та своєчасне виявлення потенційних та реальних загроз банку, вжиття заходів щодо їх нейтралізації; пошук способів та засобів, необхідних для забезпечення економічної безпеки банку; організація взаємодії з правоохорон-

ними і контролюючими органами з метою передбачення і припинення правопорушень, які спрямовані проти інтересів банку; створення власної служби безпеки банку.

Система фінансово-економічної безпеки банку повинна виконувати чітко визначені функції, основними з яких є: прогнозування, виявлення та запобігання різного роду небезпек і загроз; забезпечення захищеності діяльності банку і його персоналу, збереження його майна, створення сприятливого конкурентного середовища, ліквідація наслідків нанесених збитків, тощо [3, с. 150].

Після проведення низки превентивних або антикризових заходів необхідно оцінити їх ефективність. Критерієм у даному випадку буде збільшення рівня фінансової безпеки.

На нашу думку, система фінансово-економічної безпеки банківської установи повинна включати в себе такі обов'язкові елементи: об'єкти та суб'єкти економічної безпеки банку, підсистеми економічної безпеки, принципи, на яких повинна будуватися система фінансово-економічної безпеки, механізм управління фінансово-економічною безпекою банку, тощо. Під час побудови сучасної системи фінансово-економічної безпеки банку необхідно враховувати фактори, що можуть чинити деструктивний вплив на рівень фінансово-економічної безпеки, який ця система здатна забезпечити організації, та вектори державного впливу на систему фінансово-економічної безпеки банківської установи. Оскільки нами було доведено, що фінансово-економічна безпека окремого банку має вплив на безпеку банківської системи країни та на національну безпеку, актуальною науковою задачею вважаємо дослідження особливостей державного регулювання фінансово-економічної безпеки банківських установ як пріоритетного напрямку підтримки її на належному рівні шляхом встановлення обов'язкових нормативів діяльності банків та контролю їх стану з метою недопущення збоїв у їх нормальному функціонуванні та забезпеченні їх господарської стабільності, що і є основою фінансово-економічної безпеки банківської установи.

Висновки. Результати проведеного у статті дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Досліджено сучасні підходи до трактування поняття «система економічної безпеки банківських установ».

2. Вивчено основні складові системи економічної безпеки банківської установи.

3. Систематизовано типові способи, інструменти та категорії осіб, які здійснюють злочини у банківській сфері.

4. Розглянуто основні принципи, на яких ґрунтується побудова системи економічної безпеки банківської установи.

5. Запропоновано обов'язкові елементи, які повинна включати в себе система економічної безпеки банківської установи, а саме: об'єкти та суб'єкти економічної безпеки банку, підсистеми економічної безпеки, принципи, механізм управління економічною безпекою банку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сидоренко-Стеценко Д.В. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / Д.В. Сидоренко-Стеценко // Вісник Черкаського університету. – 2009. – №38. – С. 102–107.
2. Сухонос В. В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків / В. В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1. – С. 64-66.
3. Мельник С.І. Формування системи економічної безпеки банку / С.І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 149-152.
4. Миляев П.В. Экономическая безопасность коммерческого банка в системе национальной безопасности государства / Миляев П.В. Экономическая безопасность коммерческого банка в системе национальной безопасности государства [Электронный ресурс] // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – №3. – Режим доступа: http://auditfin.com/fin/2010/2/10_15/10_15%20.pdf.
5. Житний П.В., Карамишева Г.М. Вплив економічного аналізу на систему економічної безпеки банківської діяльності / П.В. Житний, Г.М. Карамишева // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2011. – № 23 (II). – С. 231-235.
6. Губарева І.О., Штаєр О.М. Визначення сукупності показників для оцінювання стану економічної безпеки банку / І.О. Губарева, О.М. Штаєр // Проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С. 66-75.
7. Зубок М.І. Забезпечення безпеки кредитних операцій банків / М.І. Зубок // Бизнес и безопасность. – 2003. – № 3 (35). – С. 2-7.
8. Мостовенко М.А. Управління безпекою кредитних операцій банку / М.А. Мостовенко // Економічний форум. – 2013. – № 1. – С. 345-350.
9. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П., Гіжевський В.К. Банківське безпекознавство: навчальний посібник. [за ред. М.П. Стрельбицького]. – К.: Кондор, 2007. – 602 с.
10. Левковець Н.П. Принципи забезпечення економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Н.П. Левковець. – Режим доступу до матеріалу :http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08Inpese.pdf.
11. Штаєр О.М. Напрямки забезпечення та основні складові економічної безпеки банку / О.М. Штаєр // Європейський вектор економічного розвитку. 2011. – № 2 (11). – С. 263-270.
12. Зубок М.І. Безпека банків / М.І. Зубок – К., 2002. – 306 с.